

**O‘SMIRLARDA SALBIY XULQ-ATVOR NAMOYON BO‘LISHINING PSIXOLOGIK
XUSUSIYATLARI****Asilova Sanobar Xatambojeva**

Qo‘qon universiteti “Ta‘lim” kafedrası o‘qituvchisi

Botirova Ra‘noxon

Qo‘qon universiteti Psixologiya yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: O‘smirlarda salbiy xulq-atvor namoyon bo‘lishining psixologik xususiyatlari bugungi kunning dolzar muammosi sifatida qaralmoqda. Ushbu maqolada bu muammoning psixologik o‘rganishlari ko‘rib chiqildi. Shuningdek xulq-atvordagi buzilishlarning sabab va oqibatlari o‘rganilib fikr va mulohazalar keltirib o‘tildi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik yoshi, inqiroz, ta‘lim, tarbiya, buzg‘unchi, ijtimoiy, ma‘naviy-ma‘rifiy, ichki dunyo, ma‘naviy holat, ta‘sirchanlik.

Zamonaviy bilimlarga ega bo‘lgan barkamol, maqsadli jismonan yetuk, yoshlarni tarbiyalash va mamlakatning munosib kelajagi uchun mas‘uliyatni o‘z zimmasiga oladigan ko‘nikmalar bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Hozirgi globallashuv jarayonida, qaratilgan hujumlardan qochish shaxsning ongini egallash, ongida kuchli ma‘naviyatni shakllantirish har bir inson, yoshlarni buzg‘unchi guruhlar ta‘siridan, mafkuraviy immunitetdan himoya qiladi jamiyatimizdagi har bir fuqaro ongida milliy va ma‘naviy qadriyatlarimizga tayanib, xavfsizlikni ta‘minlashda antimanipulyativ, qat‘iyatli xatti-harakatlar quyidagilardan biri hisoblanadi. Davlatimizda intellektual, aqliy salohiyati keng ijodkor yoshlarni tarbiyalash borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Hozirgi kunda yoshlar tarbiyasi masalasi muhim ahamiyat kasb etayotgani hech kim uchun sir emas, ayniqsa, hozirgi murakkab davrda diniy ekstremizm, terrorism kabi yovuz xavf -xatarlar,giyohvand moddalar, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, ommaviy madaniyat insoniyat boshiga vayronagarchilik keltirmoqda. Bu masalalar yuzasidan mamlakatimizda yoshlar tarbiyasi masalasiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bu shaxsning xavfsizligini ta‘minlashda garov sifatida xizmat qiladigan omillardan biridir. Ma‘lumki, davlatimiz rahbari o‘z ishini yo‘lga qo‘yish uchun 5 ta muhim tashabbusni ilgari surgan .Zararli diniy, madaniy, ekstremistik va terroristik oqimlar, qaysi salbiy ta‘sir O‘zbekiston Respublikasining barqarorligi, to‘g‘rirog‘i, uning ijtimoiy, ma‘naviy yuksalishi, nazariy-amaliy guruhlar faoliyatini tahlil qilish, tushunchalarning genezisi, mohiyati va mazmunini tavsiflash buzg‘unchi guruh, g‘oya, mavjud ilmiy nazariyalarga tayanib, tasniflash, ma‘lum bir narsani yaratish pedagogika va umuman barcha ijtimoiy-gumanitar fanlarning ijtimoiy-psixologik asoslari eng muhim vazifalar qatoriga kiradi. Birinchi navbatda o‘smirlikka e‘tibor berish tavsiya etiladi, shunda yoshlar bu xatarli g‘oyalar ta‘siriga tushmaydi. Yosh davrlari psixologiyasidan ma‘lumki, o‘smirlik davrida bolaning organizmi tez va nomutanosib ravishda o‘sadi. Bu rivojlanishda o‘smir bola ba‘zan o‘zini yomon his qiladi va bu ma‘lum fiziologik buzilishlarni keltirib chiqaradi. Bu holatlarning barchasi bola va uning asabiylashishiga, stressga tushishiga olib keladi. O‘smir o‘zini to‘la qilib ko‘rsata boshlaydi voyaga etganini ko‘rsatish uchun kattalardek fikrlashga harakat qila boshlaydi. O‘smirlar bu davrda ba‘zi salbiy xatti-harakatlar qilishga qiziqishadi, jumladan chekish

va alkogolizm, mayda bezorilik. Kattalar singari yangi rolda o‘zini yaxshi his qilmaydigan o‘spirin chekuvchi, ichuvchi, juda chuqur xavotirda yuradi va undan inqiroz holatlari paydo bo‘ladi. Bundan tashqari ushbu inqiroz o‘spirinining ma’naviy o‘sishi psixikadagi o‘zgarishlarga ham bog‘liq. Bu davrda, bolaning ijtimoiy hayotdagi mavqei o‘zgaradi uning yaqinlari, do‘stlari, tengdoshlari bilan yangi munosabatlar paydo bo‘la boshlaydi. Lekin, eng katta o‘zgarish uning ichki dunyosi, psixikasi va ruxiy holatida bo‘ladi. O‘smirda o‘z-o‘zini his qilishning yangicha holatlari kuzatila boshlaydi. Mavjud o‘zgarish o‘z-o‘zidan mos kelmasligi unda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar bilan bugun o‘smirning asabiylashishiga, tashvishlanishiga sabab bo‘ladi. Bu bolaning o‘zida atrofdagi munosabatlarga nisbatan salbiy fikrlar va qo‘rquvlarni keltirib chiqarishi mumkin. Ba’zi o‘smirlar nima uchun atrofdagilar kattalar ko‘pincha ekanligini tushuna olmasligidan ularning ota-onalari xavotirda bo‘lishadi. Bu holat ularning asabiylashishiga, ijtimoiy muhitdan uzilishiga ham sabab bo‘ladi. Bu davrda kattalarning asosiy vazifalaridan biri o‘smirga o‘zligini to‘g‘ri tushunishga yordam berishdir. Inson rivojlanishda balog‘at yoshi 10-11 yoshdan 14-15 yoshgacha deb ko‘rsatilgan. Aksariyat yoshlarda o‘smirlikka o‘tish asosan 5-sinf dan boshlanadi. Bu o‘zgarishlar fiziologik, shuningdek psixologik o‘garishlar bo‘ladi. Fiziologik o‘zgarish jinsiy aloqaning boshlanishi yetuklik va shu munosabat bilan barcha organlarning mukammal rivojlanishi va o‘sishi tana, hujayra va organizm tuzilmalarining qayta shakllanishining boshlanishi hisoblanadi. Bu davrni, L. S. Vigotskiy "ruhiy rivojlanishdagi inqiroz" deb atadi. Kichik maktabdan keyingi davrda, bola o‘z munosabatini shakllantirish jarayonida asosan ikki bosqichni boshdan kechiradi. Masalaning yana bir dolzarb jihatlaridan biri shundan iboratki yoshlarning shaxsiyati xavfsizlikning asosiy sub’ektlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, axborot, psixologik, madaniy, mafkuraviy narsalarni aniqlash va ularning ta’sirlarini shaxs xavfsizligining ijtimoiy-psixologik nuqtai nazarida o‘rganish kerak. O‘z navbatida, bular davlat doirasida rejalashtirilgan ko‘plab dasturiy tadbirlarni sezilarli darajada boyitishga o‘z hissasini qo‘shadi. Ayni vaqtda atrofdagi mamlakatlar hududlarida bir qator buzg‘unchi guruhlar faoliyat yuritmoqda. Bu guruhlar davlatlarning siyosiy, ijtimoiy-madaniy, ma’rifiy hayotida bir qancha muammolarni keltirib chiqarmoqda. Afsuski, hatto bizning davlatimizda ham ba’zi guruhlar yoshlarni o‘z ta’siriga jalb qilishga intilishadi. Diniy, madaniy jihatdan jamiyat va davlat xavfsizligiga jiddiy tahdid soladigan turli xil usullar bilan ko‘plab yoshlar ongini zaharlashmoqda. Kelajak avlod tarbiyasini amalga oshirish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bu harakatlar bevosita yoshlarimizga qaratilgan milliy an’ana va qadriyatlarimizga salbiy munosabatni shakllantirishga qaratilgani sir emas. Bolalar va o‘spirinlarning asab-mushak sog‘lig‘ini o‘rganish muhim ahamiyatga ega, chunki bu davr kamolotga yetish davri, salomatligi asosidir, va bu nisbatan katta bo‘lmagan davr, chunki ontogenez bir qator o‘tkir bosqichlarni o‘z ichiga oladi - masalan, balog‘at (jinsiy etuklik) davri, o‘smirning o‘zi va uning atrofidagilar uchun eng murakkab davridir. 12 yoshli o‘smirlarning nerv-mushak salomatligi tekshirilganda bolalarning nerv qismlarida astenonevrotik tabiatning og‘ishlari ham bor edi. Agar u yoki bu og‘ishlar aniqlangan bo‘lsa 12 yoshli bolalar, ya’ni balog‘at davrining birinchi bosqichida kasalliklarning shakllanish chastotasi ikkinchi bosqichdagi 14-15 yosh o‘smirlarda ham yuqori bo‘lib chiqadi va bu kasalliklar 8-sinf o‘quvchilarida ham kuzatiladi. Bu o‘smirlar miqdorini astenonevrotik hodisalar 16 yoshida kamaytirdi va faqat alohida holda namoyon bo‘ladi. Shunday qilib, ushbu tadqiqotlar natijasi psixofiziologik pubertalning

ahamiyatini ko‘rsatadi astenonevrotik xarakterga ega bo‘lgan o‘spirinlarning shikoyatlari paydo bo‘ladi. Oila byudjeti, uy sharoitlari va boshqalar. Ayniqsa, oilaviy munosabatlarda oila a‘zolarining xarakter xususiyatlari, maishiy alkogolizm va nizo va ajralish holatlari surunkali alkogolizm bilan bog‘liq ma‘lum bo‘lishicha, bu farqlar ancha katta. Natijalar ekspertiza bolalarning nerv-mushak salomatligining multifaktorial tabiati va o‘smirlar va somotogen, psixogen va sotsiogeni farqlash imkonini beradi uning buzilishlarining paydo bo‘lishida etimologiya. Bu o‘smirning o‘zini o‘zi belgilashini aniqlash zarurati bilan bog‘liq masalalarda va uning hayotdagi maqsadini aniqlashga yordam beradi. Bu intilishlar va ehtiyojlardan mahrum bo‘lish inqirozni keltirib chiqarishi ham mumkin. Yosh davrlari psixologiyasida norma doirasida va ba‘zi hollarda ko‘riladi, bular, psixiatriya sohasidagi psixologik xulq-atvor namoyishlaridir.

Xulosa: Xulosa o‘rnida shu aytish joizki buzg‘unchi xatti-harakatlarning shakllanishida salbiy jihatlar o‘smirlik davriga xos bo‘lgan narsa hodisalar alohida ahamiyatga ega Bu albatta, bir-biridan farq qiladi. Ertangi farovon hayot jamiyatni quyidagi tamoyillar asosida qurish bilan belgilanadi. Bular o‘z navbatida; barkamol axloq, oilada barkamol, aqlli bolani tarbiyalash, uning dunyoga kelishi bilan jismoniy jihatdan kuchli, ma‘naviy yetuk, aqliy va axloqiy jihatdan go‘zal qilib tarbiyalashdir. Bola tug‘ilganida unga oddiy chaqaloq sifatida emas balki jamiyatning bir bo‘lagi sifatida qarash kerak. Unga makatbda, ijtimoiy hayotda, do‘stlar davrasida qanday munosabat qilishni va o‘zini qanday tutishni o‘rgatish kerak. O‘tish davridagi stresslardan yaxshi olib chiqishga harakat qilish, unga oldidagi maqsadni aniq qo‘yishda yordam berish lozimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. файласуфлари миллий жамияти нашриёти Тошкент 2018 й.
2. G‘oziev E.G. Muomala psixologiyasi. T-2001.
3. Karimova V.M., Sunnatova R. «Mustaqil fikrlash» o‘quv qo‘llanmasi bo‘yicha mashg‘ulotlarni tashkil etish uslubiyoti.-T.: SHark, 2000
4. Asilova, S. X. (2023). O ‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO ‘NALTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MEXANIZIMLARI.
5. Alijon, M., Rahmonjon, A., & Asilova, S. (2023). TA'LIM JARAYONIDA ISH STRESSI BILAN BOG'LIQ MUAMMOLARGA PSIXOLOGIK YECHIM. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 854-860.
6. Asilova, S., & Abdulxaqov, N. (2024). MAKTAB BITIRUVCHILARINI KASB-HUNAR TANLASH MUAMMOLARIGA PSIXOLOGIK YORDAM. *Interpretation and researches*.
7. Xatambojevna, A. S. (2024). O ‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO ‘NALTIRISDA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK YORDAM. *JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY BULLETIN*, 7(1), 16-20.
8. Asilova, S. X. (2023). MAKTAB BITIRUVCHILARINI KASB TANLASH MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI. *YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS*, 2(8), 12-16.
9. Rahmonjon, A., & Asilova, S. (2023). BILISH JARAYONLARI PATOLOGIYASI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 770-772.

10. Alijon, M., Iqlimaxon, A., & Asilova, S. (2023). BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARINI MAKTABGA MOSLASHUVIDA PSIXOLOGIK YORDAM. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 861-864.
11. Xatambojeva, A. S. (2023). MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYALANAYOTGAN 6-7 YOSHLI BOLALARNI IJTIMOY-HISSIY RIVOJLANISHINING SHART-SHAROITLARI. *O‘ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(17), 344-350.
12. Raximjonovna, U. N. (2023). O‘SMIR YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA “TARBIYA” FANINI O‘QITISH ORQALI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISH. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(6), 232-237.
13. Asilova, S. X. (2023). O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MEKANIZIMLARI.
14. Xursanov, O. (2023). TALABALARNI HAMKORLIK TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O‘QUV - MA‘NAVIY MOSLASHUVCHANLIK IMKONIYATLARINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI (1 - KURS TALABALARI MISOLIDA). *Educational Research in Universal Sciences*, 2(12), 264–269. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5519>
15. Umarov Tokhirjon. (2024). PROVISION OF PSYCHOLOGICAL SERVICES IN EXTREME SITUATIONS IS SOCIAL. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Perspectives*, 2(2), 1–6. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/28>
16. В статье представлена информация о роли педагогики и психологии в повышении качества и эффективности образования, формировании зрелого поколения. Данное научное исследование исследует решающую роль симбиотических взаимоотношений педагогики и психологии в . (2024). *YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY-INNOVATSION TADQIQOTLAR*, 2(2), 5-12. <https://nuzjournals.uz/index.php/yoiit/article/view/79>
17. Умаров Тохиржон. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ РАЗНЫХ РЕЛИГИЙ. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 3(2), 18–25. Retrieved from <https://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/655>
18. Умаров, Т. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИГРУШЕК НА ДЕТСКУЮ ПСИХОЛОГИЮ. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 18-21.